

Minden valamire való kutatónak rá kellett jönnie, hogy Erdélyben egymás mellett három nemzet kultúrájának sajátos *variánsai* jöttek létre, de ezek a variánsok szerves részei az anyanemzet egyetemes műveltségének.

(1991. 10.)

IMREH ISTVÁN

Sokszínű erdélyiség

(Részlet)

[...] Tanulságos Erdély törvénykönyveinek lapozgatása. A XVII. század derekán olyan jogszabálygyűjtemények, mint az *Approbatae Constitutiones* és a *Compilatae Constitutiones* megszületése jelzi az egységesülést, a központosító kohézió megnövekedését. Ugyanakkor éppen a kodifikáció révén válik felismerhetővé a sajátos jogok és kötelezettségek nagyszámúsága. (A megőrzött jogi sokszínűségről árulkodnak például azok az artikulusok, amelyeknek külön címettje a magyar, székely, román, szász, cigány, örmény, zsidó, görög, rác, habán újkeresztény vagy az idegen.)

Milyen szerepük volt a részeknek, a kis, helyi, partikuláris formációk nagyobb sűrűségének az erdélyiség, a fejedelemségkori „közszellem” formálásában? Erőt, akaratot, célt eleink mindenesetre e műhelyekbe munkáltak ki, s ezeket rangosították egyesek országos érdekűvé. Sok odaadást, ragaszkodást, szeretetet, önfeláldozási készséget viszont e kisközösségek maguk éltek fel. Többen vélekednek úgy, hogy minél szűkebb körű a „communitas”, annál intenzívebb a hozzátartozás, a betagozódás, annál szorosabbak az egybefogó kötelékek. Példa rá egyebek között a XVII. századi Kolozsvár (lásd Bálint József és Pataki József *Kolozsvári emlékirók* című kötetét).

Vegyük csak szemügyre például a nótáriusok eskütételének szövegét. Az ami meglepő, az a várost hazának minősítő fogalmazás. Az ifjú Heltai Gáspárról 1611-ben írják, hogy ismeretes, miszerint „őkegyelme eleitől fogva, mind ez ideig ez városnak úgy, mint édes hazájának, minémű nagy hűséggel és szeretettel szolgált...” 1618-ban Stephanus Politoris dícséretében is hazaként jelölik a várost Csak 1647-ben ígér hűséget Árkossi Máté deák uram az „országának” is, „hazának” is: „Az országának, fejedelmének, azután az városnak mint hazámnak hűséggel akarok lenni.”

1659-ben Lintzig János szücsmester, főbíró kész a halálba menni, feláldozni magát a közösségért, hogy mentse a töröktől szeretett „hazáját”, városát. Az, aki janicsárkézben oda kiáltja, a falak biztonságában lévő polgártársainak, hogy: „ennekem most meg kell halnom. Az várost meg ne adjátok” — az példája tud lenni a zárt kisközösségek közszellemformáló erejének. [...]

(1991. 10.)

JAKÓ ZSIGMOND

Erdélyiség vagy összmagyarság?

(Részlet)

Előre kell bocsátanom, hogy egyrészt a legidősebb nemzedékhez tartozom, másrészt nem tekinthetem magam törzsökös erdélyinek, mert a Partiumból, nagyon erősen hagyományokat őrző bihari családi környezetből származom. Látószögem tehát, amelyből az erdélyiség-tudat alakulását megítélem, lényegesen eltérő lehet az általánostól.

Nézetem szerint Erdély és az erdélyiség mai fiatalabb nemzedékeink számára alig jelent többet, mint a tisztántúltság vagy a dunántúltság az ott élőknek. A transzszilvanizmus már a két háború között súlyos sebeket kapott a polgári Románia kisebbségi politikájától, a kommunista diktatúrától pedig a halálos csapást is elszenvedte. Ahogyan ritkult azoknak sora, akiknek még pozitív élményei is voltak az erdélyi együttélésekről, ugyanúgy

nőtt az olyanok száma, akik naponta megcsúfolva látták azokat az értékeket, amikben apáik még többé-kevésbé hittek. Az erdélyi magyarságnak 1918 után saját bőrén kellett megtapasztalnia, hogy a transzszilvanizmus lényegében csak a hatalomból kirekesztett kisebbség vagy a politikai élet perifériájára szorultak vágyálma, melynek gyakorlati hatása alig ér túl a személyi-társasági kapcsolatokon. Az erdélyi román értelmiség az uralomváltás után sietősen átváltott a regáti normákra, és egy évtized múltán már csak vezetőrétegének legkiemelkedőbb családjai őriztek meg egyet-mást a közös hagyományokból. A szászok is hamarosan hűtlenek lettek az erdélyi sorsközösséghez. Előbb a Német Birodalom felé tájékozódtak, majd a nemzeti szocializmussal kacérkodtak, végül a kommunizmus közös nyomorúságaiból anyaországukba menekültek. Mindezek következtében, a transzszilvanista elképzeléseknek akkor is össze kellett volna omlaniuk, ha az elnemzetietlenítésre eleitől fogva céltudatosan törekvő kíméletlen román nemzetiségi politika rideg tényei már korábban nem győzték volna meg a kisebbségeket arról, hogy ez az ideológia tartalmaz vesztette és nem több irreális nosztalgianál.

Bár soha annyit nem harsonáltak a kisebbségek és a többségi nemzet testvériségéről, közös harcáról, mint a kommunista korszakban, a nemzetiségeket soha nem érte több egyéni és közösségi sérelem, mint a diktatúra időszakában. Az erdélyi magyarság zöme ebben az időben vált lélekben is valódi kisebbségivé, mert környezete — a Székelyföld kivételével — ekkor lett idegenné és ellenségessé irányában, mellyel szemben az óvodától a temetőig szakadatlanul védekeznie kellett. Az Erdélybe tömegesen betelepített többségi-ek új, számára idegen erkölcsöket, társadalmi normákat, szokásokat hoztak be és türelmetlen sértődöttséggel igyekeztek reakényszeríteni. Szinte már az otthonában sem élhetett saját módja szerint. [...]

Keserves dolog kimondanunk, hogy a nemzetiségi és kommunista elnyomás következményeként erkölcsileg, szellemileg és anyagilag egyaránt elnyomorodott erdélyi magyarság — saját megítélése szerint is — többé nem tud saját lábán, egymagában megállni. A demokrácia erői pedig Romániában még hosszú ideig annyira gyengék maradnak, hogy önmaga megmentéséhez segítségre onnan józanul nem számíthat. Az önazonosságukhoz és szülőföldjükhöz továbbra is ragaszkodók ma már elsősorban nem erdélyieknek, hanem az elválasztó országhatárok ellenére létező egységes, virtuális magyar nemzet egyik szerves részének tekintik közösségüket, és így kívánják megóvni nemzeti létüket a mindent elöntő balkanizmussal szemben. Magyarország magasabb szellemi életének nyitottsága Európa és a nagyvilág felé, az átalakulás biztatóbb kilátásai egyaránt ebben az irányban hatnak.

Véleményem szerint a Romániában élő magyarság tudatát már ma sem, a jövőben pedig még inkább nem erdélyisége, hanem kisebbségi helyzete fogja megkülönböztetni az egységes magyar nemzettesten belül. Azt hiszem, ugyanaz lesz a helyzet a Jugoszláviában, Szlovákiában és Ukrajnában élő, szintén belső emigrációba kényszerített, az államélet szférájából kirekesztett magyar nemzetrészek esetében is. Megítélésem szerint a Magyarország határain kívüli magyarság, külső és belső erők kényszerítő hatására, nem a visszavonhatatlan elkülönülés, hanem hosszú távon a szellemi és tudati integrálódás felé halad. Ez persze nem jelenti a helyi sajtóságok, színek, ízek elmosódását sem a szemlélet és a gondolkodás módjában, sem a művelődés különböző terein, az irodalomban vagy a művészetekben. A más népekkel való együttélés, a több-nyelvűség, különböző kultúrák és életformák ismerete a határokon kívüli nemzetrészeket mindig sajátos vonásokkal fogják megkülönböztetni az összmagyar szellemiségen belül. És éppen ez teszi a jövőben nélkülözhetetlenné a kisebbségi nemzetrészeket a saját hazájában élő magyarság és szomszédai közötti tartós, jó kapcsolatok fenntartásában. A közel fél évszázadnyi szinte hermetikus elzártság az anyaország és a kisebbségi nemzetrészek között ma már láthatóan nem az elkülönülés, hanem az integrálódás irányában ható erővé vált. Külön erdélyiség-tudatnak is csak ebben a fentebb vázolt keretben és mértékben látom a létjogosultságát és jövődjét.

(1991. 10.)